

مقاله پژوهشی: شناسایی عوامل و روندهای مؤثر چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ سال آینده

محمد رحیم عیوضی^۱ و سلیمان اینانلو^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۸/۶

چکیده

ساخت اجتماعی جوامع، در فرایند حرکتی خود، واجد تحولات و تطورات ذاتی و یا عارضی، و اثر گذار بر فضای زیستی انسان‌ها می‌باشد. این تغییرات مواجه با روندهای پیدای پنهانی بوده، که موجب جریان حرکتی کلان روندهای تأثیر گذار اجتماعی می‌باشند. شناخت این روندها و عوامل، زمینه ساز شناخت جهات تحولی و تطوری اجتماع، و نهایتاً امکان سازی برای پیش بینی وضعیت‌های بهینه ساز و یا آسیب زای کارکردی و یا ساختاری جامعه در آینده خواهد بود. کسب این شناخت، با روندشناسی عوامل مؤثر (با عطف توجه به عوامل و روندهای گذشته نگر و حال نگر)، از طریق الگوهای آینده پژوهانه میسر خواهد بود.

روندشناسی ساخت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران با بهره گیری از روش تحقیق کتابخانه‌ای، (از سال‌های پس از پایان دفاع مقدس تاکنون)، نشان دهنده تأثیر ۲۳ عامل در سازه‌های ساختی و یا کارکردی ساخت اجتماعی نظام می‌باشد. با بررسی آینده پژوهانه روندها و عوامل مذکور در افق زمانی ۱۵ سال آینده ساخت اجتماعی نظام با بهره گیری از روش پیمایشی، سه عدم قطعیت بحرانی؛ «افزایش فقر و تضاد طبقاتی»، «واگرایی ارزشی و هنجاری» و «افزایش آسیب‌های اجتماعی» شناسایی گردید. مطابق با عدم قطعیت‌های بحرانی شناسایی شده، چهار سناریوی احتمالی و ممکن ساخت اجتماعی نظام تدوین؛ سپس راهبردهای نیل به سناریوی مطلوب (تعدیل و کاهش چالش‌های اجتماعی) با بهره گیری از روش تونل باد احصاء گردیده است.

کلیدواژه‌ها: مسائل اجتماعی، روندهای اجتماعی، چالش‌های اجتماعی، امنیت اجتماعی

۱. استاد دانشگاه بین المللی امام خمینی (6) قزوین

۲. دانشجوی دکتری مطالعات امنیت ملی - دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)

مقدمه

امروزه یکی از ترجیحات رویکردی اندیشمندان علوم اجتماعی و امنیتی جامعه، تحقیق و غور علمی پیرامون عوامل و روندهای موثر چالش‌ها در حوزه اجتماعی جوامع می‌باشد. چه اینکه بر اساس تاکیدات اندیشمندان مکتب کپنهاک، در صورت بروز هر گونه آسیب در ساخت اجتماعی جوامع، امنیت اجتماعی آن جامعه دچار مشکلات و نارسایی‌هایی خواهد شد.

ساخت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران از طی سال‌های پس از پایان دفاع مقدس، مواجه با چالش‌هایی من جمله؛ بد حجابی، اعتیاد، شکل‌گیری جریان‌های سکولار و اسلام‌ستیز، بروز نارسایی در کارکرد خانواده و رواج شکاف‌های قومیتی، مذهبی و هویتی گردیده است. در واقع به تبع تغییراتی که در ایران معاصر به لحاظ ساختاری صورت گرفته است، امروزه در حوزه اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، با نوعی تغییر و دگرگونی در ارزش‌ها، هنجارها و جهت‌گیری ذهنی و ارزشی افراد مواجه می‌باشیم. (آزاد ارمکی، ۱۳۷۹: ۴۵)

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز طی بیاناتی در جمع مسئولین نظام در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۵، آسیب‌های کنونی حوزه اجتماعی جمهوری اسلامی ایران را مشتمل بر؛ اعتیاد، حاشیه‌نشینی، طلاق، مفاسد و بی بند و باری بیان نموده، و بر لزوم اقدام عاجل در جهت رفع این آسیب‌ها تاکید نموده‌اند. (به نقل از سردار اشتری، بیانات مقام معظم رهبری در جمع تعدادی از مسئولین نظام در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۵)، با عطف توجه به موارد مذکور؛ شناسایی عوامل و روندها موثر چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در طی ۱۵ سال آینده، تدوین سناریوهای احتمالی و ممکن ساخت اجتماعی کشور با بهره‌گیری از روش‌ها و تکنیک‌های آینده‌پژوهی، و ارائه راهبردهای مدیریت آنها از اهداف این تحقیق می‌باشد.

مساله پژوهش

مساله این پژوهش احصاء آینده پژوهانه چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران از طریق شناسایی روندها و عوامل موثر در افق زمانی ۱۵ سال آینده، شناسایی سناریوهای احتمالی و ممکن، و همچنین تدوین راهبردهای مدیریت این چالش‌ها می‌باشد.

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش کمی - کیفی می‌باشد. برای بررسی مبانی نظری و نیز روندشناسی چالش‌های گذشته تاکنون از روش کیفی (کتابخانه‌ای)، برای شناسایی روندها و عوامل موثر آینده از روش کمی (پیمایشی؛ به شیوه پرسش نامه‌ای)، برای شناسایی سناریوها از روش عدم قطعیت‌های بحرانی و برای تدوین راهبردهای مناسب از روش تونل باد استفاده می‌شود.

جامعه و سیستم‌های اجتماعی

در تعریف جامعه بیان می‌گردد که جامعه تشکیل شده است از یک عده افراد که برای ارضاء نیازهایشان با یکدیگر روابط اجتماعی دارند. همچنین روابط اجتماعی یک نیاز فطری یا «شبه غریزی» و در عین حال وسیله‌ای است برای کمک کردن انسان‌ها به یکدیگر جهت ارضاء دیگر نیازها. بنابر این تشکیل اجتماع و روابط اجتماعی بین انسان‌ها، در درجه اول به منظور ارضاء نیازها است. بنابر این تمام اجتماعات پایدار انسان‌ها، در بدو پیدایش، در اصل به منظور کمک متقابل به یکدیگر برای رفع مشکلات و نیازها بوده‌اند. با رشد جمعیت، با پیشرفت قدرت تفکر، علم و تکنولوژی و آموزش آن به نسل‌های بعد، کم‌کم تفکیک نقش‌های اجتماعی و تقسیم کار اجتماعی بوجود آمد و سپس تقسیم کار باز هم رشد نموده، در هر بخش به موسسات خاص یا نهاد خاص تبدیل شدند. (Parsons, 1965: 239)

در مباحث جامعه شناختی، دو رویکرد تحلیلی برای تشریح سیستم اجتماعی وجود دارد. در این رویکردها، لومان بر خلاف پاسونز، سیستم‌های اجتماعی را نه صرفاً مقولاتی تحلیلی بلکه واقعیات تجربی تلقی می‌کرد. یکی از آثار عمده وی با این جمله شروع می‌شود: «سیستم‌های اجتماعی وجود دارند.» (لومان، ۱۹۸۴: ۳۰)

لومان^۱ با کاربست این ایده‌های کلی در باب سیستم‌های اجتماعی در عرصه جامعه مدرن، اعلام می‌کند که جامعه مدرن متشکل از تعداد معدودی زیر سیستم‌های اجتماعی،

1. Luhmann

کلا حدود ده - دوازده زیر سیستم است، که هر کدام ارتباطات خود را با واسطه کد دوتایی خاصی هدایت می‌کنند. (لومان، ۱۹۸۶: ۷۸) زیر سیستم‌ها عبارتند از؛ اقتصاد، نظام سیاسی، حقوق، دین، علم، هنرها، رسانه‌های جمعی، آموزش و پرورش، مراقبت بهداشتی، ورزش‌ها و خانواده و حریم خصوصی.

مولفه‌های همبستگی اجتماعی

آگوست کنت^۱، از جامعه شناسان معاصر، هنگامی که به اجزای ترکیب کننده یک نظام اجتماعی می‌پردازد، به هیچ روی افراد را به عنوان اجزای عنصری آن نظام تلقی نمی‌کند. (کنت، ۱۳۵۲: ۷۱) وی تأکید می‌نماید، واحد راستین اجتماعی همان خانواده است و در صورت لزوم، حداکثر می‌توانیم به زوج اصلی تشکیل دهنده بنیاد خانواده مراجعه نماییم. از ترکیب خانواده‌ها، قبیله، و از اجتماع قبیله‌ها، ملت ساخته می‌شود. خانواده پایه‌ای‌ترین واحد اجتماعی و پیش نمونه همبستگی‌های اجتماعی دیگر است، زیرا این نوع از همبستگی نیز از خانواده و گروه‌های خویشاوندی بر می‌خیزند. عناصر راستین ارگانیزم جمعی، اساسا خانواده‌ها هستند و طبقات و کاست‌ها بافت اصلی آن و سرانجام، شهرها و شهرستان‌ها اندام‌های واقعی این ارگانیزم کل را می‌سازند. (آرون، ۱۳۷۰: ۲۳۵)

کنت عوامل اجماع و همبستگی اجتماعی را مشتمل بر؛ زبان، تقسیم کار، دین و مذهب مشترک و هویت اجتماعی بیان می‌نماید. این در حالی است که، بوزان و همکارانش در کتاب «چارچوب تحلیل امنیت بین الملل» عنصر کلیدی جامعه را همان اندیشه‌ها و رویه‌هایی می‌دانند که به افراد به عنوان یک عضو از یک گروه اجتماعی هویت می‌بخشد. (بوزان، ویور، ویلد، ۱۳۸۶: ۱۸۴)

بنابراین از نگاه اندیشمندان مکتب کپنهاگ، جامعه بر محور هویت و احساس تعلق گروه‌ها و افراد به یک اجتماع بنا می‌شود و تمام جوامع تعدادی گروه هستند که هویت جامعه را به دوش می‌کشند، و لذا گروه‌های ملی، نژادی و مذهبی واحدهای اصلی تحلیل

1. August Comte

برای جامعه و امنیت اجتماعی می‌باشند. از این رو، ویور نتیجه‌گیری می‌کند برای محدود کردن تعریف جامعه اکثرا در تحلیل امنیت «جامعه» را به عنوان ملت‌ها یا اجتماعات سیاسی و قومی بر اساس ایده ملی، مدل سازی کرده‌اند و امنیت اجتماعی تقریباً قابلیت نگهداری الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، تعلقات، رسوم، هویت مذهبی و ملی است، در زمانی که جامعه تحت تاثیر تهدیدات واقعی و احتمالی در موقعیت ناپایدار و متغیر قرار دارد. (ویور، ۱۹۹۸: ۱۵۵)

مفهوم چالش اجتماعی

چالش اجتماعی، شرایط و وضعیت جدیدی در حوزه اجتماعی است، که مسیر آینده جامعه را ناشی از مولفه‌های درونی و بیرونی تحت تاثیر قرار داده و دارای شرایط و زمینه‌های بالقوه فرصت ساز و تهدیدساز برای کارکردها و ساختارهای ساخت اجتماعی می‌باشد. بر این اساس مواجهه مناسب با این شرایط نیازمند راهبردهای مدیریتی هوشمندانه و فراگیر می‌باشد. (یوسفیان املشی، ۱۳۸۱: ۵۲)

امنیت اجتماعی و رابطه آن با چالش‌های اجتماعی

امنیت اجتماعی به قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب و هویت و عرق ملی، با شرایط قابل قبولی از تحول مربوط است. (غفور زاده ورنو، ۱۳۸۸: ۳۶) ویور^۱ بیان می‌نماید؛ «امنیت اجتماعی» عبارت است از «توانایی حفظ و حراست از خصایص و ویژگی‌های جامعه در زمانی که جامعه تحت تاثیر تهدیدات واقعی و احتمالی در موقعیت ناپایدار و متغیر قرار دارد.» امنیت اجتماعی به شرایطی مربوط است که جوامع احساس می‌کنند هویتشان در معرض تهدید است. (نوید نیا، ۱۳۸۸: ۱۲۶)

در خصوص رابطه بین امنیت اجتماعی و چالش‌های اجتماعی بیان می‌گردد که امنیت اجتماعی دارای یک محتوای جایگزین برای چالش‌های اجتماعی که به طور

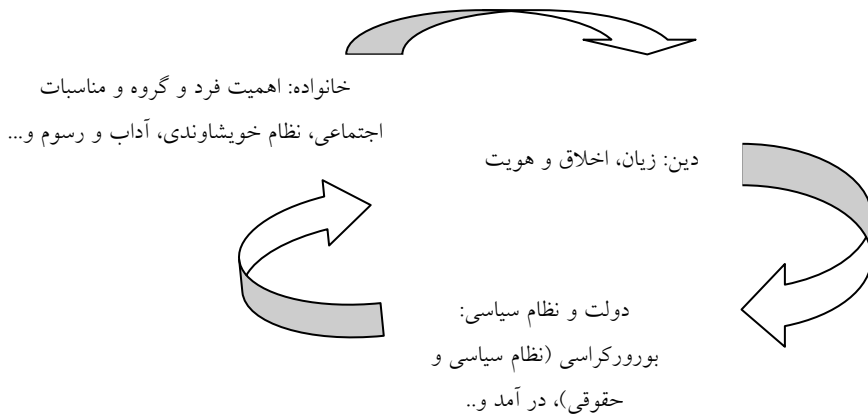
1. Weaver

خاص جامعه را به عنوان چیزی مجزا از دولت مطرح می‌نماید نیازمند حمایت و حفاظت از پشتوانه تئوریک است و بررسی تاثیر عوامل خارجی بر جامعه و اینکه جامعه باید در قبال زبان، فرهنگ، مذهب و ملیت بیگانه محافظت شود، در مباحث امنیت اجتماعی تاکنون مطرح بوده است. برخی نظریات معتقدند آنچه که باید در قبال آن صورت گیرد. چالش نهایی است که بر حس خود باوری و خودشناسی افراد تاثیر منفی می‌گذارد. (همان، ۱۵۰)

وضعیت ساخت اجتماعی جامعه ایرانی

مطابق نظریه سه بعدی تقی آزاد ارمکی، با عنوان «نظریه جامعه ایرانی»، ایران به منزله نظام اجتماعی، متشکل از مجموعه‌ای از نهادهای اجتماعی است که هر یک ضمن اینکه تاریخی‌اند، جایگاه، کارکرد و ساحت تحولی خاصی دارند. اصلی‌ترین و تاریخی‌ترین نهادهای اشاره شده عبارتند از: **نهاد خانواده، نهاد دین و نهاد حکومت**. نهادهای اجتماعی در نظام تعاملی که با یکدیگر داشته‌اند، سازنده جامعه ایرانی‌اند. خانواده به لحاظ تاریخی اولین نهادی است که در ایران وجود داشته و اصلی‌ترین نقش و اثر گذاری را در ساختن ایران بر عهده گرفته است. دین نهاد مهم دیگری است که در ایران همیشه دارای اهمیت بوده است. سومین نهاد که همیشه دارای اهمیت بوده است، نهاد دولت است، که در ایران از قدیم دارای اهمیت بوده است، حوزه اقتصاد، عرصه میانی تعاملی بین دیگر نهادهای اجتماعی در ایران است که در دوره‌هایی از تاریخ ایران، نقش مهم و در بعضی از شرایط نقش کمتر و حاشیه‌ای تری یافته است. (آزاد ارمکی، ۱۳۹۱: ۴۵۴)

مدل مفهومی نظریه «سه پایه اجتماعی»

روندشناسی چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران

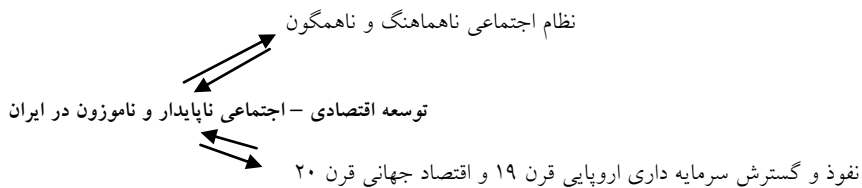
مطابق روندشناسی صورت گرفته بر پایه روش پژوهش کیفی (کتابخانه‌ای)، ساخت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، پس از دوران جنگ تحمیلی، مواجه با چالش‌هایی گردیده، که ذیلاً به مهمترین عوامل و روندهای تاثیر گذار بر این حوزه اشاره می‌گردد.

۱. تغییر ارزش‌های جامعه

بنا به گفته دکتر رفیع پور، جامعه ایران در بعد از سال ۱۳۶۸ و پایان جنگ، دچار یک نوع تغییر ارزشی، مبنی بر کاهش پایبندی مردم به نمادهای مذهبی و همچنین تمایل به ثروت اندوزی و غلبه ارزش‌های مادی گردیده است. (رفیع پور، ۱۳۷۶: ۱۶۹) از یک طرف میزان تمایل مردم به دین و روحانیت و سمبل‌های مذهبی (مانند حجاب) کاهش و از طرف دیگر تمایل آنها به مادیات افزایش یافته است. بنا براین جامعه ما دچار یک نوع تضاد بین ارزش‌های مادی و ارزش‌های مذهبی گردید. چنانکه ماکس وبر، نیز قبلاً بر آن تاکید کرده است. هر چه در یک جامعه ارزش‌های مادی بیشترگسترش یابد، میزان پایبندی‌های مذهبی - اعتقادی مردم کاهش می‌یابد. (ژولین، ۱۳۶۸: ۱۹۲)

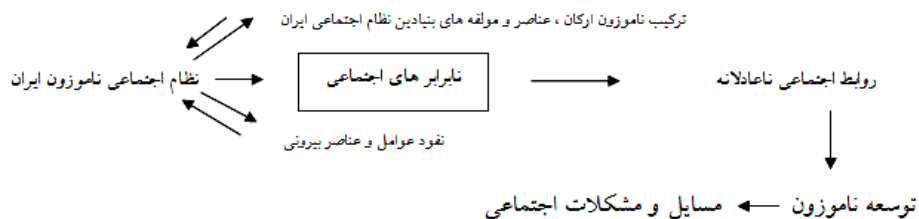
۲. روابط اجتماعی ناعادلانه ناشی از توسعه اقتصادی - اجتماعی ناپایدار و ناموزون

سیف‌اللهی تاکید می‌نماید که روابط اجتماعی در ایران، روابط اجتماعی ناعادلانه است. این جریان در دهه اخیر منجر به تعمیق و گسترش چالش‌های اجتماعی مانند فقر، بی‌سوادی، بیکاری، افسردگی، بی‌اعتمادی، اعتیاد، طلاق ناهنجارهای و بزهکاری‌هایی شده است. به گفته ایشان، منشا شکل‌گیری و گسترش روابط اجتماعی ناعادلانه در جامعه ایران در ماهیت و ترکیب ساختاری عناصر و مولفه‌های بنیادین جامعه ایران نهفته است. در واقع عناصر بنیادین جامعه ایران به خاطر ناموزونی درونی خود از یک سو و ترکیب ناهمگون و غیرسیستمی از سوی دیگر، موجب شکل‌گیری نوعی از نظام سیاسی اجتماعی شده است. که زمینه ساز ناسازگاری، تنش، کج رفتاری، و بالاخره چالش‌های گوناگون شده است. نمودار زیر را می‌توان در این خصوص بیان نمود.

فرایند توسعه اقتصادی - اجتماعی ناپایدار و ناموزون در ایران (سیف‌اللهی، ۱۳۸۱: ۸۹)

با توجه به توضیحات قید شده فرایند شکل‌گیری چالش‌های اجتماعی ایران را می‌توان در نمودار ذیل نشان داد.

رفیع پور، پیامدهای نابرابری درآمدی در جامعه ایران را در دو مولفه؛ انحرافات و فساد اجتماعی و هنجار شدن کارهای نامشروع بیان می‌نماید. (همان، ۹۰).

۳. ضعف کارکرد دین در جامعه

اگر اعتقادات مذهبی اعضای یک جامعه رو به سستی بگذارد و در آن حد کاهش یابد که عده زیادی از اعضای آن جامعه دلیلی برای کنترل خود و پرهیز از گناه نبینند و یا کارهای خلاف را گناه و نامشروع نپندارند در آن صورت آن جامعه به طور جدی با خطر انهدام روبرو است و به عبارت دیگر ضعف کارکرد دین در جامعه خطری خانمان برانداز است. بنابراین کارکرد دین برای انتظام یک نظام اجتماعی بسیار مهم است. به عبارت دیگر می‌توان گفت، «ایمان سیمان اجتماعی است.» (رفیع پور، ۱۳۷۹) این در حالی است که در جامعه ایران هم اکنون بهره‌گیری از نمادهای و الگوهای دینی، مانند شرکت در نماز جماعات مساجد، شرکت در نماز جمعه، توجه به حجاب و عفاف و... در جامعه دچار استحاله‌هایی گردیده، که این خود موجب رشد برخی از انحرافات و آسیب‌های اجتماعی در جامعه گردیده است.

۴. نامتناسب و نامتوازن بودن وضعیت تحصیلات در ایران

منبع تحولی در رابطه با جمعیت، تغییر کیفی آن و نقش این تغییر در تحول ارزشی است. افزایش میزان باسوادی و افزایش تعداد تحصیل‌کنندگان در تمام سطوح تحصیلی باعث گسترش ارتباطات فرهنگی - ارزشی و آشنا شدن تعداد بیشتری از جمعیت با نظرها و ارزش‌های دیگران شده و نهایتاً باعث تغییر ارزشی می‌شود. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ در جمعیت ۶ ساله و بیش‌تر نرخ باسوادی مردان به ترتیب ۵۸/۹، ۷۱، ۸۴/۷، ۸۸/۷ و ۸۸/۴ درصد و میزان باسوادی زنان به ترتیب ۳۵/۵، ۵۲/۱، ۷۴/۲، ۸۰/۳ و ۸۱/۱ درصد بوده است. در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ تعداد کل دانشجویان کشور بیش از ۴ میلیون ۸۰۲ هزار نفر بوده است که نسبت به سال تحصیلی قبل حدود ۲/۵ درصد افزایش داشته است. (در سال ۸۵ نیز تعداد کل دانشجویان کشور به میزان ۲۸۲۸۵۲۸ نفر بوده است.) از کل دانشجویان، حدود ۲۲/۸ درصد در مقطع کاردانی، حدود ۵۸/۷ درصد در مقطع کارشناسی، حدود ۱۵ درصد در مقطع کارشناسی ارشد، ۳/۵ درصد در مقطع دکترای حرفه‌ای و تخصصی مشغول تحصیل هستند. (سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۳: ۶۲۳)

۵. اختلال در کارکرد مشاغل در جامعه (مقام پرستی و کاهش انگیزه کار)

در این وضعیت امتیازات حاصل از موقعیت‌های اجتماعی از جمله درآمد رسمی، کفاف نیازهای دارندگان موقعیت‌های اجتماعی را نمی‌دهد. (بالاخص در موقعیت‌ها و مشاغل پائین) تحت این شرایط هیچ کس از آنچه که دارد و از آنچه که هست راضی نیست و همواره سعی در تغییر موقعیت و تحرک صعودی یا ارتقاء دارد، یعنی مایل است از یک موقعیت اجتماعی با بار ارزشی کمتر (مقام پایین) به یک موقعیت اجتماعی دیگر با بار ارزشی بیشتر دست یابد.

۶. گسترش بوروکراسی و آشفتگی‌های سازمانی و ارتباطی

در نظام اداره یک کشور، هرچه که از قاعده هرم سازمانی و هر نظام به طرف بالا و راس می‌رویم، اهمیت و پیچیدگی مسائل مورد تصمیم‌گیری بیشتر می‌شوند و حل مسائل به قدرت تفکر بیشتری نیاز دارد. لذا در هر هرم کوچک سازمانی از هرم کل جامعه، مسئول هر بخش باید از نظر قدرت تفکر و تخصص، توانایی انجام وظایفش را داشته و کاردان باشد، به طوری که زیر دستان تفوق فکری و مهارت تخصصی وی را بپذیرند. در جمهوری اسلامی ایران، که دارای نظام پیچیده اجتماعی و آشفتگی ناشی از آن می‌باشد، مسئولین سازمانی، آن قدر در گیر مسائل جزئی، فرعی و همچنین حل مسائل شخصی می‌نمایند که در نتیجه نتوانند از ظرفیت فکری خود برای حل مسائل استفاده نمایند. (رفیع پور، ۱۳۷۹: ۴۷۶)

۷. نابسامانی و فروپاشی خانواده ناشی از طلاق :

مطابق آمارهای موجود، در سال ۱۳۹۳ تقریباً ۷۲۴ هزار ازدواج در کشور به ثبت رسیده است (۶۰۷۳۸۹ مورد در جمعیت شهری و ۱۱۶۹۳۵ مورد در جمعیت روستایی) که نسبت به سال گذشته ۶/۵ درصد کاهش داشته و ۱۲/۲ درصد آن مربوط به ازدواج‌های است که در آن زوج و زوجه اختلاف سنی نداشته‌اند. همچنین بیشترین ازدواج‌های ثبت شده مربوط به این گروه می‌باشد. این در حالی است که حدود ۱۶۴ هزار طلاق در سال ۱۳۹۳ به ثبت رسیده (۱۴۹۶۴۴ مورد در جمعیت شهری و ۱۳۹۲۵ مورد در جمعیت روستایی) که

نسبت به سال قبل، حدود ۵/۳ درصد افزایش داشته است. این در حالی است که از تعداد طلاق ثبت شده بالغ بر ۷۰ هزار آن در ۴ سال اول زندگی زوجین بروز یافته است. (بالغ بر ۴۲ درصد) و بالغ بر ۴۷ هزار مورد طلاق نیز در سال‌های ازدواج ۴ تا ۱۰ ساله بروز یافته است. (بالغ بر ۲۸ درصد) (سالنامه اماری ایران، ۱۳۹۳: ۱۷۷)

۸. چالش ناشی از تغییر ترکیب سنی و جنسی جمعیت

مطابق آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در ابان ماه سال ۱۳۹۰ جمعیت کشور برابر با ۷۵۱۴۹۶۶۹ نفر بوده (۵۰/۴٪ مرد و ۴۹/۶٪ زن) که در مقایسه با سرشماری عمومی نفوس و مسکن ابان ماه سال ۱۳۸۵ متوسط رشد جمعیت معادل ۱/۳ درصد بوده است. بیش‌ترین جمعیت در سال ۱۳۹۰ متعلق به گروه سنی ۲۹-۲۵ سال به تعداد ۸۶۷۲۶۵۴ نفر (۱۱/۵ درصد جمعیت) بوده است و همچنین بالغ بر ۵۲ درصد جمعیت کشور در رده سنی ۶۴-۲۵ سال بوده و ۲۰ درصد جمعیت در رده سنی ۲۴-۱۵ سال بوده است. در این سال میانگین سنی مردان و زنان ۲۹/۸ سال بود است. همچنین میانگین سنی مردان در اولین ازدواج ۲۶/۷ و زنان ۲۳/۴ سال بوده است. طبق آخرین برآوردهای انجام شده، جمعیت کشور در سال ۱۳۹۲، ۷۷ میلیون و ۸۵۶ هزار نفر برآورد شده است که از این تعداد حدود ۵۰/۴ درصد مرد و ۴۹/۶ درصد زن می‌باشد. (همان، ۱۸۰-۱۲۵)

۹. تغییر ترکیب سکونت شهری - روستایی

در سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد ۲۱/۲ میلیون خانوار در کشور وجود داشته که از این تعداد حدود ۷۲/۸۲ درصد در نقاط شهری و ۲۷/۲ درصد در نقاط روستایی ساکن و ۰/۶ درصد غیر ساکن بوده‌اند. در همین راستا تعداد ۱۱۳۹ شهر (سال ۱۳۸۵ تعداد ۱۰۱۴ شهر) با جمعیت بالغ بر ۵۳ میلیون و ۶۴۶ هزار نفر در شهرهای زندگی می‌نمایند. این در حالی است که در سال ۱۳۹۰ تعداد روستاهای کشور ۶۱۷۴۸ آبادی بوده (در سال ۱۳۸۵ تعداد آبادی‌های کشور ۶۳۱۲۵ مورد بوده است) که جمعیتی بالغ بر ۲۱ میلیون و ۱۵۰ هزار نفر در روستاها زندگی می‌نمایند. (در سال ۱۳۸۵ تعداد جمعیت ساکن در روستاها، بالغ بر ۲۱

میلیون و ۷۷۶ هزار نفر بوده است.) مطابق برآورد صورت گرفته در سال ۱۳۹۲، جمعیت ساکن در نقاط شهری ۵۶ میلیون و ۴۰۸ هزار نفر و جمعیت ساکن در نقاط شهری ۲۱ میلیون و ۴۴۸ هزار نفر برآورد شده است. (همان، ۱۸۰-۱۲۵)

۱۰. کاهش انسجام اجتماعی در جامعه ایران

در فضای پس از پایان جنگ تحمیلی و تحت تاثیر فرایندهای داخلی و بیرونی، جامعه ایران دچار شکاف‌های مختلفی در حوزه اجتماعی گردیده است که تداوم و تعمیق این وضعیت می‌تواند کارکرد و ساختار ساخت اجتماعی را دچار آسیب‌هایی نماید. برخی از مولفه‌های کاهش انسجام اجتماعی در جامعه ایران، به صورت ذیل می‌باشد.

- شکاف نسل‌ها

در دوره بعد از انقلاب به نظر می‌رسد که تحت تاثیر متقابل عوامل خارجی و داخلی به ویژه در دهه اخیر، امکان بروز و تقویت یک شکاف بالقوه نسلی ایجاد گردیده است، که می‌تواند پیامدهای اجتماعی و سیاسی عمده‌ای به بار آورد. به نظر می‌رسد که عدم مفاهمه بین نسلی مابین نخبگان فکری و اجرایی نسل سابق و نسل نوظهور و عدم شکل‌گیری اجماع سراسری بر سر مسائل مهم از علل اساسی بروز شکاف‌های گذشته و همچنین احتمال شکاف‌های آینده است. (شعاع کاظمی، ۱۳۹۱: ۲۴۸)

- تغییر گروه‌های مرجع در جامعه ایران

در جامعه ایران، بعد از انقلاب و هنگام جنگ لایه‌های مختلف جامعه، یک جهش قوی و برگشت به خود و به هویت و سنت مذهبی و اجتماعی خود داشت. اما امروزه بسیاری از شواهد دال بر آنند که تغییرات اساسی در زمینه گروه مرجع ایرانی‌ها به وجود آمده است. در برخی از جوانان نوع لباس‌ها، موسیقی، ارم‌ها و... حکایت از نگاه بخشی از جوانان به گروه‌های مرجع خارجی دارد. (رفیع پور، ۱۳۷۹: ۴۴۲)

- شکاف‌های هویتی در ایران

هویت ایرانی در گذر زمان، دچار تغییرات عمده‌ای شده است. می‌توان مدعی شد که هویت ایرانیان از ساختار ساده با محوریت ایرانی بودن بر ساختار ترکیبی و پیچیده با عناصر مدرن - اسلامی و ایرانی با بیان هویت چند گانه و چند وجهی تغییر کرده است. از عوامل این تحول می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود.

- نوع بشر که وابسته به شرایط خاص نیست و موقعیت فراجامعه‌ای یافته است.
- بحران در نظریات اجتماعی کلاسیک که بر دوگانگی طراحی شده بود، موجب درک جدید از فرهنگی ایرانی در قالب هویت ایرانی شد.
- موقعیت شاهراهی ایران و حضور در حوادث جهانی
- درک تاریخی از ایران، عامل عمده در تفسیر هویت ایرانی است.

- شکاف‌های قومی

فرایند جهانی شدن پیوندهای موجود بین دولت و ملت‌ها را تضعیف می‌کند، واقعیت‌های قومی را دوباره احیا می‌کند و حتی امکان تشکیل دولت‌ها را با تکیه بر هویت‌های پراکنده و قومی یا بر عکس در ورای هویت‌های فراهم می‌سازند. که این مساله برای ایران از آن لحاظ که کنفدراسیونی از اقلیت هاست اهمیت پیدا می‌کند چنانچه تصور کنیم پویش‌های منطقه‌ای و جهانی خارج از کنترل و قدرت دولت‌ها و از جمله جمهوری اسلامی ایران شکل گیرد و از سوی دیگر فشارهای اقتصادی و سیاسی افزایش یابد این مساله می‌تواند به نوعی برای امنیت جهانی جمهوری اسلامی ایران ایجاد خطر نماید. چرا که این فشارها تحت تاثیر نیروهای جهانی می‌توانند به سرعت تبدیل به ناآرامی‌های سیاسی شوند و نهایتاً تجزیه ملی را به همراه داشته باشند. بنا براین از تهدیدهایی مهمی که جهانی شدن برای ایران می‌تواند داشته باشد تهدیدات قومی و هویتی است. (مردانی گیوی، ۱۳۸۱: ۱۱۱)

۱۱. چالش‌های اجتماعی ایران ناشی از فرایند جهانی شدن

جهانی شدن بر مولفه‌های مختلف ساخت اجتماعی اثر می‌گذارد که ذیلاً به برخی از عناصر و مولفه‌های تاثیر پذیر حوزه اجتماعی ایران اشاره می‌گردد.

- چالش‌گفتمانی و معرفت‌شناختی

از تعارض‌های معرفت‌شناسانه میان جهانی شدن و انقلاب اسلامی را باید در عرصه ذهن جستجو کرد. جهانی شدن از طریق درهم فشردگی زمان و مکان موجب شده است که فاصله‌های زمانی و مکانی چندان به چشم نیایند، روابط اجتماعی جنبه سیال به خود بگیرند و نوعی خود آگاهی نسبت به جهان به عنوان یک مکان واحد شکل بگیرد. در چنین چشم اندازی معانی جدید از انسان سر بر می‌آورند که با مفاهیم سنتی و حتی مدرن هم خوانی ندارند. و از این رو هویت شفاف پیشین خود را به هویتی سیال، کدر و چند جانبه واگذاشته است. (پور احمدی، ۱۳۸۶: ۵۹) این در حالی است که در گفتمان انقلاب اسلامی انسان با هویت شفاف ره به دیاری مالوف می‌سپارد. اسلام به مثابه یک فرا گفتمان اصل و هدف وجودی وی را شکل می‌دهد و جامعه‌ای را می‌سازد که در آن مناسبات فردی و اجتماعی بر پایه اصولی چون ایمان، فداکاری، شهادت و ایثار شکل می‌گیرد. و رهبر به عنوان سر جامعه هدایت آن را به سوی الله بر عهده دارد. بر اساس چنین فهمی از جامعه و فرد، حقیقت واحد فراتر از اندیشه آدمی وجود دارد و برای رسیدن به این حقیقت واحد همیشه نبردی میان: ما: و دیگران وجود دارد. (ویور، ۱۹۹۵: ۳۰)

- ترویج سکولاریزم در مبانی ارزشی جامعه

با ورود افکار و اندیشه‌های مدرنیته به ایران، مساله سکولاریزم نیز به تدریج در ایران رواج یافت و در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، دینی و فرهنگی مطرح شد (برقی، ۱۳۸۲: ۳۳) از طرفی در گذر جامعه سنتی ایران به مدرنیزا -سیون اقداماتی در جهت دین زدایی و تبدیل فرهنگ سنتی به فرهنگ مدرن صورت گرفت، در این مرحله ارزش‌ها، باورها و تلقی مردم از دین و سنت با ورود مصنوعات فرهنگی و افکار و ارای غربی به چالش

طلبیده شد و حرکت به سمت مدرنیزاسیون با تقلیل نقش دین و سنت و به حاشیه راندن آن تلقی گشت و مقاومت‌هایی را ایجاد کرد. پس از انقلاب با حاکمیت اسلام در مبانی حکومتی کشور، روند تزاخم سکولاریزم با بنیان‌های نظام تشدید گردیده و با عنایت به رویکرد جهانی شدن در راستای ترویج سکولاریزم، چالش‌های بنیادینی در جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با سکولاریزم و فرهنگ اندیشه‌ای جهانی وجود خواهد داشت.

- ظهور و بروز جنبش‌های نوین اجتماعی

فرایند جهانی شدن نقش مهمی در ایجاد رویکردهای نوین تشکیل و فعالیت جنبش‌ها داشته زیرا اولاً جهانی شدن یک نوع همسازی درونی ملی را در اعتراض جمعی از طریق اشاعه ی فرهنگ اعتراض ایجاد می‌کند. ثانياً ارتباطات بین‌المللی، ظرفیت جنبش‌های اجتماعی را افزایش می‌دهد. ثالثاً خرده هویت‌ها و جنبش‌های اجتماعی فرو ملی در یک بازی همه جانبه دخیل می‌شوند. (شفیعی، ۱۳۸۲: ۶۵۰) با این اوصاف به نظر می‌رسد در نتیجه تأثیرات جهانی شدن با دو نوع جنبش اجتماعی در جامعه ایران مواجه خواهیم بود، یکی جنبش‌های مقاومت و دیگری جنبش‌های انطباق که متأثر از اشاعه ی کردارها، ارزش‌ها، فناوری و دیگر محصولات جهانی در جامعه ایران است. (زارعی، ۱۳۹۲: ۱۳۵)

- بروز شکاف‌های اقتصادی-اجتماعی

به اعتقاد بسیاری از اندیشمندان، جهانی شدن اقتصاد سبب گسترش فقر و بیکاری و تنزل جایگاه اجتماعی بخش وسیعی از مردم در کشورهای فقیر و حتی در کشورهای غنی می‌گردد و به تعبیری جهانی شدن بعضی از مردم دارا و محلی شدن بعضی از مردم نادر را به دنبال می‌آرد. (باومن، ۱۳۷۶: ۴۸) به اعتقاد یکی از نویسندگان «جهانی شدن اقتصاد» به سود دارترین کشورها و به ضرر نادرترین کشورها تمام می‌شود. بنا بر آمار برنامه توسعه سازمان ملل متحد در بین سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ نادرترین کشورها که بیست درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند شاهد گسترش سهم خود در مبادلات جهانی از ۴٪ به کمتر از ۱٪ بوده‌اند. (ماری، ۱۳۷۵: ۳۴)

- تغییر ماهیت شهروندی

از جمله معیارهایی که جهانی شدن به ارمغان آورده، مفهوم مشارکت در شکل جدید آن است که با انتقال حاکمیت از دولت به مردم تجلی پیدا می‌کند. در همین راستا جهانی شدن از طریق خلق «دموکراسی جهانی» در رویارویی میان گفتمان‌ها نقش اساسی ایفا نموده و تأثیرات زیادی بر موقعیت این گفتمان‌ها باقی می‌گذارد. یکی از مهمترین خصایل جهانی شدن تغییر دو مفهوم شهروند ملی و دموکراسی ملی به شهروند جهانی و دموکراسی جهانی است. این دو در حقیقت پارادایم جدیدی را شکل می‌دهند که جوامع را از درون و از طریق جهانی شدن از پایین به نوعی همبستگی جهانی ترغیب می‌کنند. جمهوری اسلامی نیز می‌تواند از چنین پارادایمی خود را بیرون تصور کند.

- شکاف دولت - ملت

جهانی شدن از بالا و پایین عمیقاً بر ساخت قدرت سیاسی و رابطه دولت - ملت‌ها تأثیر می‌گذارد. به طوری که مولفه‌های سیاسی جهانی شدن منجر به بروز شکاف بین دولت - ملت گردیده و پیش از موعد زمانی خود آن را برجسته می‌کند. جهانی شدن موجب شرایطی است که در آن می‌توان از امکان ظهور نوعی «دموکراسی پایدار» در ایران سخن گفت. یکی از مهمترین چشم اندازهای حاصله از جهانی شدن، تردید نسبت به مفاهیم سنتی دوران مدرن از قبیل اتوپیا و ایدئولوژی است. در دهکده کوچک جهانی امروز انسان‌ها سعی می‌کنند مسائلی را که با آن درگیر هستند از رهگذر تشکیل جماعات حل سازند. اکنون جامعه و دولت در ایران در حال نوعی گذار از مشروعیت فلسفی به مشروعیت ابزاری هستند. (غفورزاده ورنو، ۱۳۸۸: ۱۸۰)

۱۲. چالش اجتماعی اعتیاد در ایران

وضعیت اعتیاد در جمهوری اسلامی ایران دارای شرایط نامناسبی است، آمارهای رسمی نشان می‌دهد که در حال حاضر در کشور، یک میلیون و ۳۲۵ هزار معتاد دارد و سالانه بیش از ۵۰۰ تن مواد مخدر مصرف می‌شود که البته آمارهای غیر رسمی رقمی بیش از این

را نشان می‌دهد. همچنین طی ۵ سال گذشته روزانه ۷۰ نفر معتاد به جمعیت معتادان کشور اضافه شده و بر اساس تحقیقات انجام شده مواد مخدر به تنهایی بین ۶۳ تا ۶۵ درصد از جرائم و دستگیری‌ها را به شکل مستقیم و غیر مستقیم به خود اختصاص داده است. همچنین در گزارشی که توسط معاونت رفاه وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی در سال ۱۳۹۳ در مورد مواد مخدر و جرائم در ارتباط با آن انجام شده بیانگر این است که مصرف مواد صنعتی از نیم درصد در سال ۸۴ به ۲۶ درصد در سال ۹۲ رسیده است. از سوی دیگر سن اعتیاد نیز کاهش یافته و زنان در معرض آسیب بیشتری قرار گرفته‌اند و همچنین معضلات بهداشتی اعتیاد به ویژه ابتلا به ایدز نیز نگران کننده است. در حال حاضر میانگین سن معتادان به حدود ۲۰ سال رسیده یعنی از حدود ۲۳,۵ در سال‌های گذشته به ۲۰ سال کاهش یافته است. (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۳)

۱۳. چالش اجتماعی خودکشی در ایران

در جمهوری اسلامی ایران، خودکشی به عنوان یکی از چالش‌های اجتماعی می‌باشد. تحلیل داده‌های سالنامه آماری مرکز آمار ایران طی سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۱ نشان می‌دهد که ۴۱۰۷۹ نفر (مرد و زن) در کشور اقدام به خودکشی کرده‌اند. از این تعداد ۲۷۱۶۸ نفر (مرد و زن) فوت شده‌اند و از این تعداد فوت شدگان، تعداد ۲۰۴۱۶ نفر مرد و ۶۷۵۲ نفر زن بوده‌اند. این در حالی است که براساس آمار سازمان پزشکی قانونی کشور در سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۱ فوت شدگان ناشی از خودکشی ۳۸۶۹۱ نفر بوده است. در مقایسه آمار فوت شدگان در اثر خودکشی که از سوی نیروی انتظامی ارائه شده با آمار اعلام شده از سوی سازمان پزشکی قانونی کشور تفاوت فاحش دارد و اختلاف ۱۱۵۲۳ نفر را نشان می‌دهد.

۱۴. چالش اجتماعی حاشیه نشینی در ایران

وضعیت حاشیه نشینی در ایران برای اساس آمارهای موجود، روند فزاینده‌ای داشته است به طوری که بر اساس آمارهای اعلامی از سوی مسئولان کشوری وضعیت حاشیه نشینی در کشور دارای وضعیت پیش رونده و نامناسبی بوده است، بنا به گفته معاون توسعه

روستایی و مناطق محروم رئیس جمهور در طی سال ۱۳۹۵، متوسط آمار حاشیه نشینی در کشور بین هشت تا ۱۱ درصد می باشد. که در چابهار ۶۰ درصد، اهواز ۳۵ درصد و تبریز ۳۳ درصد حاشیه نشینی وجود داشته و همچنین ۶۰ درصد از حاشیه نشین های تهران را روستایی ها تشکیل می دهند که به این مناطق مهاجرت کرده اند. (خبرگزاری ایرنا، سال ۹۵)

همچنین بنا به گفته وزیر کشور در سال ۱۳۹۵، حدود ۱۱ میلیون حاشیه نشین در کشور وجود دارد که در حدود ۷۷ هزار هکتار شامل ۲ هزار و ۸۰۰ محله ساکن هستند. (خبرگزاری مهر، سال ۹۵)

۱۵. چالش اجتماعی بیکاری در ایران

یکی از مولفه های چالش زای در ساخت اجتماعی ایران، وضعیت بیکاری می باشد، در سال ۱۳۹۳ بر اساس نتایج طرح آمارگیری از نیروی کار ۲۷/۲ درصد جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر در کشور از نظر اقتصادی فعال محسوب می شوند. نرخ بیکاری در میان این گروه جمعیتی ۱۰/۶ درصد بوده که نرخ بیکاری مردان ۸/۸ درصد، زنان ۱۹/۷ درصد و نرخ بیکاری کل در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۱۱/۶ درصد و ۷/۹ درصد بوده است.

همچنین در سال ۱۳۹۳ نرخ بیکاری جمعیت فعال ۲۴-۱۵ ساله و ۲۹-۱۵ ساله به ترتیب ۲۵/۲ و ۲۱/۹ درصد بوده است. در سال ۱۳۹۳ توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیش تر در سه بخش عمده فعالیت اقتصادی عبارت است از ۱۷/۹ درصد در بخش کشاورزی، ۳۳/۸ درصد در بخش صنعت و ۴۸/۳ درصد بخش خدمات که این میزان در بخش های خصوصی، عمومی و سایر به ترتیب ۸۳/۱، ۱۶/۹ و ۰/۰ درصد برآورد شده است. (سالنامه آماری ایران، ۱۳۹۳: ۲۰۴-۱۸۵)

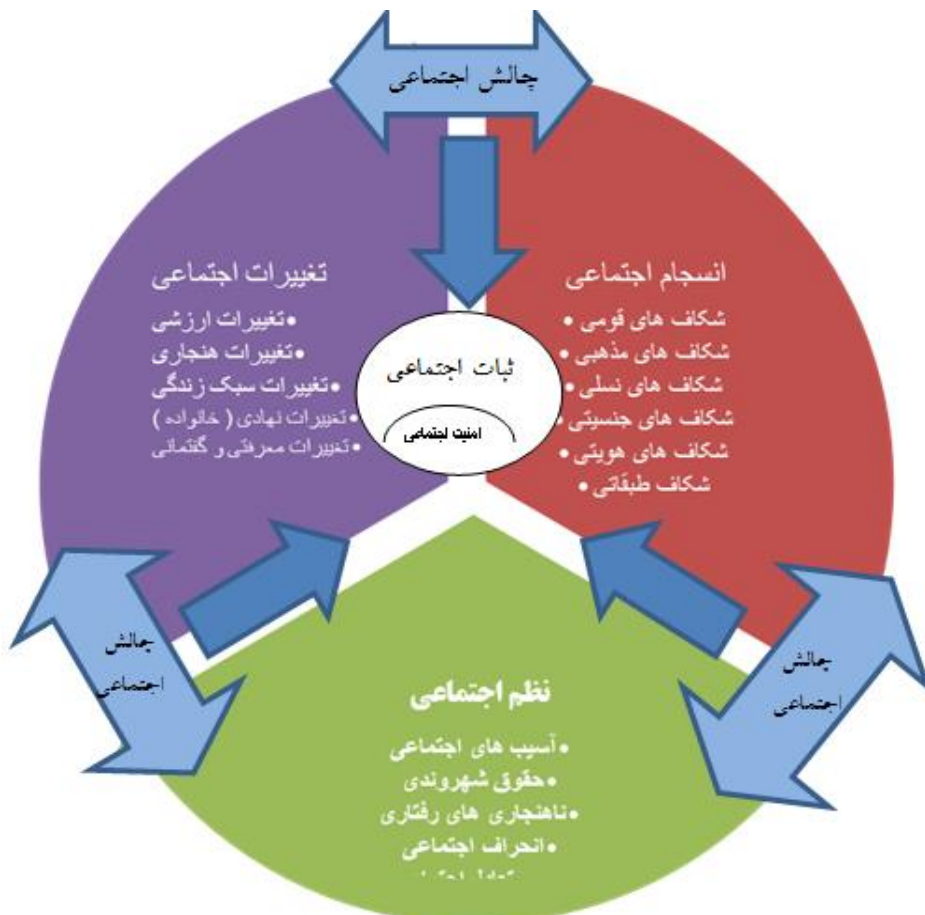
۱۶. چالش اجتماعی فقر و کاهش وضعیت رفاهی جامعه در ایران

یکی از شاخص های وضعیت معیشتی و رفاهی جامعه، تعداد افراد مشمول دریافت خدمات امدادی معیشتی از سوی نهادهای امداد رسان می باشد. مطابق آمار موجود،

تعداد خانوارهای مورد حمایت کمیته امداد امام خمینی(ع) در سال ۱۳۹۳ بالغ بر ۱۸۸۳۰۴۲ مورد بوده است که این میزان در سال ۱۶۴۵۹۴۰ خانوار بوده است. (سالنامه آماری ایران، ۱۳۹۳: ۵۸۹)

همچنین در سال ۱۳۹۳، متوسط هزینه‌های خالص سالانه یک خانوار شهری ۲۳۴/۹ میلیون ریال بوده (در سال ۸۵، متوسط هزینه‌های خانوار شهری برابر ۶۷/۲۸۶ میلیون ریال بوده است). که نسبت به سال گذشته افزایش به میزان ۱۴ درصد را نشان می‌دهد.

مدل مفهومی رابطه چالش اجتماعی و امنیت اجتماعی

بررسی عوامل و روندهای موثر چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در ۱۵

سال آینده

برای احصاء عوامل و روندهای موثر بر چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ سال آینده از روش کمی (پیمایشی) و با بهره‌گیری از ابزار پرسش‌نامه صورت گرفته است.

پرسش‌نامه طراحی شده در این تحقیق از نوع بسته بوده که در آن، هر کدام از سوالات یک متغیر ترتیبی بوده و در طیف لیکرت در دو جهت وضع موجود و وضع مطلوب، اندازه‌گیری شده‌اند. بررسی پایایی این پرسش‌نامه نیز با بهره‌گیری از روش آلفای کرونباخ، و بررسی روایی آن با سنجش محتوایی صورت گرفته است.

همچنین جامعه نمونه آماری، با شیوه هدفمند غیر تصادفی، مشتمل بر ۴۳ نفر از صاحب‌نظران حوزه‌های اجتماعی و آینده‌پژوهی از نهادهای مرتبط کشور انجام گرفته است.

تجزیه و تحلیل کمی مشاهدات

در بخش کمی تحقیق حاضر، ابتدا اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه‌ها استخراج گردیده، سپس کلیه اطلاعات با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SPSS.22 مورد تحلیل قرار گرفته است. در مرحله بعد تحلیل آماری استنباطی با بهره‌گیری از تکنیک‌های مقایسه زوجی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند.

آمار توصیفی

در بررسی شاخص‌های توصیفی نظیر فراوانی پاسخ دهی در طیف منتسب، میانگین و انحراف معیار برای کلیه سوالات تحقیق، جداگانه در ۴ وضعیت تاثیر بر امنیت اجتماعی، کنترل از سوی نظام، وضع موجود و وضع مطلوب مورد بحث مشخص گردیده‌اند.

در بررسی وضعیت ارتباطی گویه‌ها با امنیت اجتماعی نظام تحصیل گردید، تمامی گویه‌ها با نسبت‌ها و ضرایب متفاوت بر امنیت اجتماعی تاثیر دارد، ولیکن تنها چالشی که از نظر تمامی پاسخ دهندگان (۱۰۰/۰ درصد) بر امنیت اجتماعی تاثیرگذار است بیکاری می‌باشد. بعد از این چالش اعتیاد و طلاق با ۹۷/۷ درصد در رتبه دوم می‌باشند. کمترین درصد فراوانی نیز به ترتیب مربوط به تغییر ترکیب سنی و جمعیت شهری روستایی با ۵۷/۱ درصد و نامناسب و ناموزون بودن تحصیلات و همچنین تغییر ترکیب سکونت شهری روستایی به طور برابر هر یک با ۶۰/۵ درصد می‌باشد.

در خصوص قابل کنترل بودن هر یک از چالش‌های اجتماعی توسط نظام نیز ملاحظه می‌شود چالش بیکاری از نظر اکثریت پاسخ دهندگان (۹۷/۷ درصد) از سوی نظام قابل کنترل می‌باشد. بعد از این بوروکراسی و آشفتگی‌های سازمانی و ارتباطی با ۹۷/۶ درصد در رتبه دوم و اعتیاد با ۹۵/۲ درصد در رتبه سوم می‌باشند. کمترین درصد فراوانی (کمترین میزان کنترل توسط نظام) نیز به ترتیب مربوط به تغییر ترکیب سنی و جمعیت شهری روستایی و تغییر گروه مرجع، هر یک با ۷۱/۸ درصد و سپس ترویج سکولاریزم با ۷۳/۲ درصد می‌باشد.

در خصوص میزان توجه به هر یک از چالش‌های اجتماعی در سیاست‌گذاری‌های نظام (وضع موجود) تحصیل می‌گردد که چالش جرایم و بزه‌های اجتماعی با میانگین (۳/۲۴ درصد) دارای بالاترین توجه، سپس بیکاری و اعتیاد با میانگین (۳/۰۵ درصد) می‌باشد. کمترین میانگین نمره (کمترین میزان توجه) نیز به ترتیب مربوط به شکاف نسلی با میانگین (۲/۱۵ درصد)، سپس تغییر ماهیت شهروندی با میانگین (۲/۲۷ درصد) و تغییر گروه‌های مرجع با میانگین (۲/۳۲ درصد) می‌باشد.

همچنین در خصوص میزان اهمیت هر یک از چالش‌های اجتماعی در سیاست‌گذاری‌های نظام (وضع مطلوب) ملاحظه می‌شود چالش بیکاری با میانگین (۴/۳۰ درصد) دارای بالاترین اهمیت، سپس فقر و کاهش وضعیت رفاهی جامعه با میانگین (۴/۱۰ درصد) و اعتیاد با میانگین (۳/۹۵ درصد) می‌باشد. کمترین میانگین نمره (کمترین میزان اهمیت)

نیز مربوط به فمینیسم با میانگین (۲/۹۵ درصد)، سپس تغییر ترکیب سکونت شهری روستایی با میانگین (۳/۱۰ درصد) و نامناسب و ناموزون بودن تحصیلات با میانگین (۳/۱۵ درصد) می‌باشد.

آمار استنباطی

در این بخش با استفاده از آزمون‌های مناسب آماری به تجزیه و تحلیل متغیرهای تحقیق پرداخته‌ایم.

۱. آزمون مقایسه زوجی شکاف میان وضع موجود و وضع مطلوب سوالات تحقیق

برای آزمون مقایسه میان وضع موجود و مطلوب هر یک سوالات پرسشنامه به صورت تک به تک از آزمون مقایسه زوجی ناپارامتری ویلکاسکون استفاده گردیده است. تمامی آزمون‌های زوجی مقایسه شکاف وضع موجود و مطلوب معنی‌دار هستند ($sig < 0/05$) و شکاف منفی و معناداری بین میزان اهمیت و میزان توجه فعلی به چالش‌های اجتماعی وجود دارد. در همین راستا، بیشترین میانگین اختلاف وضع مطلوب و موجود مربوط به گویه‌های بیکاری، شکاف دولت - ملت، توسعه ناموزون اجتماعی و اگرایی ارزشی هر یک با میانگین اختلاف ۱/۲۵۵ بوده و کمترین میانگین اختلاف به ترتیب مربوط به گویه‌های فمینیسم با میانگین ۰/۳۷۲، نامتناسب و ناموزون بودن تحصیلات در جامعه با میانگین ۰/۴۶۵، جرائم و بزه‌های اجتماعی و تغییر ترکیب سنی و جنسی جمعیت هر یک با میانگین ۰/۵۵۸ می‌باشد.

۲. بررسی نرمال بودن توزیع متغیرهای اصلی تحقیق

قبل از بررسی وضعیت متغیرهای اصلی تحقیق و همچنین مقایسه زوجی متغیرهای اصلی تحقیق یعنی انسجام اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در دو وضعیت موجود و مطلوب، به بررسی نرمال بودن توزیع این متغیرها با استفاده از آزمون شاپیرو-ویلک پرداخته‌ایم.

به دلیل اینکه سطح معناداری آزمون شاپیرو-ویلک برای متغیرهای تحقیق در وضع موجود بزرگتر از ۰/۰۵ است، فرض صفر تأیید، و ادعای نرمال بودن توزیع این متغیرها پذیرفته می‌شود. اما در مورد وضع مطلوب تنها متغیر تغییرات اجتماعی دارای توزیع نرمال می‌باشد.

۳. بررسی وضعیت متغیرهای اصلی تحقیق در وضع مطلوب و وضع موجود

به منظور بررسی وضعیت متغیرهای تحقیق یعنی انسجام اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در دو حالت موجود و مطلوب از آزمون فرض آماری میانگین یک جامعه یا به عبارتی از آزمون T یک نمونه ای^۱ استفاده گردیده است که در واقع تفاوت بین میانگین نمونه مورد بررسی را با یک مقدار مفروض مورد آزمون قرار می‌دهد. البته در مورد متغیرهای انسجام اجتماعی و نظم اجتماعی در وضع مطلوب با توجه به نرمال نبودن توزیع مشاهدات از معادل ناپارامتری آزمون یعنی آزمون ویلکاسکون تک نمونه‌ای استفاده شده است. (با توجه به اینکه تمامی سوالات پرسشنامه به صورت مستقیم طراحی شده‌اند، میانگین به دست آمده در بازه یک تا سه به معنای کم و بسیار کم و در بازه بیشتر از عدد سه، به معنای وضعیت زیاد و خیلی زیاد می‌باشد).

نتیجه آزمون تی برای متغیرهای انسجام اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در حالت موجود (میزان توجه) معنی‌دار است ($sig < 0/05$). و از نظر پرسش‌شوندگان وضعیت سه متغیر انسجام اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در وضعیت موجود (میزان توجه) در حالت نا مطلوبی قرار دارد.

از سوی دیگر، نتایج آزمون تی برای متغیر انسجام اجتماعی و آزمون‌های ویلکاسکون برای متغیرهای نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در حالت مطلوب (میزان اهمیت) معنی‌دار است ($sig < 0/05$) و از نظر پرسش‌شوندگان سه متغیر انسجام اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در وضعیت مطلوب (میزان اهمیت) در حالت بسیار با اهمیت و اثرگذار قرار دارند.

۴. آزمون مقایسه زوجی متغیرهای اصلی

برای آزمون مقایسه متغیرهای اصلی تحقیق یعنی انسجام اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در دو وضع موجود و مطلوب از آزمون‌های تی زوجی (برای متغیر تغییرات اجتماعی) و ویلکاکسون زوجی (برای متغیرهای انسجام اجتماعی و نظم اجتماعی) استفاده گردیده است. نتایج نشان می‌دهد آزمون‌ها معنی‌دار ($\text{sig} < 0/05$) بوده و بالاترین اختلاف به ترتیب مربوط به انسجام اجتماعی (با میانگین ۱/۱۰۸)، نظم اجتماعی (با میانگین ۰/۹۴۴) و سپس تغییرات اجتماعی (با میانگین ۰/۷۶۲) می‌باشد.

۵. رتبه‌بندی متغیرهای اصلی

با توجه به جدول ۱ آزمون‌های فریدمن انجام شده بر روی متغیرهای اصلی تحقیق یعنی انسجام اجتماعی، نظم اجتماعی و تغییرات اجتماعی در دو حالت موجود و مطلوب معنی‌دار می‌باشند. با توجه به میانگین رتبه متغیرها در وضع مطلوب بالاترین رتبه (بیشترین میزان اهمیت) مربوط به انسجام اجتماعی و پایین‌ترین رتبه (کمترین میزان اهمیت) مربوط به نظم اجتماعی می‌باشد. در وضع موجود نیز بالاترین رتبه (بیشترین میزان توجه) مربوط به تغییرات اجتماعی و پایین‌ترین رتبه (کمترین میزان توجه) مربوط به نظم اجتماعی می‌باشد.

جدول ۱: میانگین رتبه متغیرهای اصلی در وضع مطلوب و موجود

متغیرهای اصلی	وضع مطلوب	وضع موجود
انسجام اجتماعی	۲/۲۰	۱/۸۳
نظم اجتماعی	۱/۶۵	۱/۷۲
تغییرات اجتماعی	۲/۱۵	۲/۴۵
نتیجه آزمون فریدمن	$\text{sig}=0/017$	$\text{sig}=0/001$

سناریوهای چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۵ ساله

برای ارائه سناریوهای چالش‌های اجتماعی نظام در ۱۵ سال آینده از روش عدم قطعیت‌های بحرانی استفاده گردیده است. در این روش، از عواملی که هم زمان، هم دارای اهمیت بالایی بوده و هم دارای عدم قطعیت باشند، استفاده می‌گردد. برای این منظور لازم است، ابتدا فهرستی از عوامل و پیشران‌ها تهیه و ضمن رتبه بندی آنها، دو یا سه عامل یا روندی که بیش از دیگران اهمیت داشته و یا بیشترین عدم قطعیت را دارا باشند، انتخاب می‌گردند. سپس سناریوها متناسب با عدم قطعیت‌های انتخاب شده ارائه می‌گردد.

تحلیل ماتریس روابط بین متغیرها برای احصاء عدم قطعیت‌های بحرانی

برای بررسی ماتریس روابط بین متغیرها از روش میک مک در جهت احصاء عدم قطعیت‌های بحرانی استفاده شده است. (با استفاده از نرم افزار MicMac) بر این اساس، ارتباط دو به دوی ۱۳ عامل و پیشران، با بهره گیری از ۲۳ عامل شناسایی شده در مرحله روندشناسی (برخی از عوامل با یکدیگر ادغام شده‌اند). از طریق پرسش نامه مورد نظر خواهی از جامعه خبرگی قرار گرفته است. (در پرسش نامه اهمیت و تاثیر گویه‌ها با نمرات مندرج در سطر و عدم قطعیت‌های بحرانی با نمرات مندرج در ستون پرسش نامه) گویه‌های دارای ارتباط زیاد با یکدیگر با عدد ۳، ارتباط متوسط با عدد ۲، ارتباط کم با عدد ۱، بدون ارتباط با عدد ۰ و ارتباط هر گویه با خودش صفر در نظر گرفته می‌شود.

متغیرهای موجود در ماتریس نیز به ترتیب با کدهای ۱ تا ۱۳ در خروجی‌ها عبارتند از: شکاف هویتی، آسیب‌های اجتماعی، تحولات جمعیتی، شکاف دولت-ملت، واگرایی ارزشی و هنجاری، افزایش جنبش‌های نوین اجتماعی، فقر و افزایش تضاد طبقاتی، بوروکراسی اداری و افزایش فساد، کاهش نقش اجتماعی دین، تغییر ماهیت شهروندی، ناموزون بودن زیست گاه اجتماع، فمینیسم، عدم تعادل و تناسب نقش‌های اجتماعی.

ماتریس تاثیرات غیر مستقیم

درماتریس تاثیرات غیر مستقیم ملاک تحلیل از ماتریس تاثیرات مستقیم با تکرارهای فراوان ساخته می شود. با استفاده از جمع های سطری و ستونی این ماتریس دو عامل و پیشران اصلی که دارای بیشترین تاثیرگذاری و عدم قطعیت هستند، شناسایی می شوند.

جدول ۲: ماتریس تاثیرات غیر مستقیم

	1 : Var01	2 : Var02	3 : Var03	4 : Var04	5 : Var05	6 : Var06	7 : Var07	8 : Var08	9 : Var09	10 : Var10	11 : Var11	12 : Var12	13 : Var13
1 : Var01	654	810	651	740	846	586	886	738	713	712	672	501	706
2 : Var02	810	942	791	922	1029	700	1086	892	854	857	803	612	828
3 : Var03	651	791	604	713	790	554	875	723	681	676	659	492	681
4 : Var04	740	922	713	794	916	650	978	856	761	777	772	567	778
5 : Var05	846	1029	790	916	1010	713	1126	955	864	878	859	647	869
6 : Var06	586	700	554	650	713	490	778	646	606	614	586	445	597
7 : Var07	886	1086	875	978	1126	778	1140	998	924	933	921	669	923
8 : Var08	738	892	723	856	955	646	998	800	816	799	741	556	789
9 : Var09	713	854	681	761	864	606	924	816	702	729	730	545	713
10 : Var10	712	857	676	777	878	614	933	799	729	730	727	536	734
11 : Var11	672	803	659	772	859	586	921	741	730	727	668	512	710
12 : Var12	501	612	492	567	647	445	669	556	545	536	512	376	538
13 : Var13	706	828	681	778	869	597	923	789	713	734	710	538	702

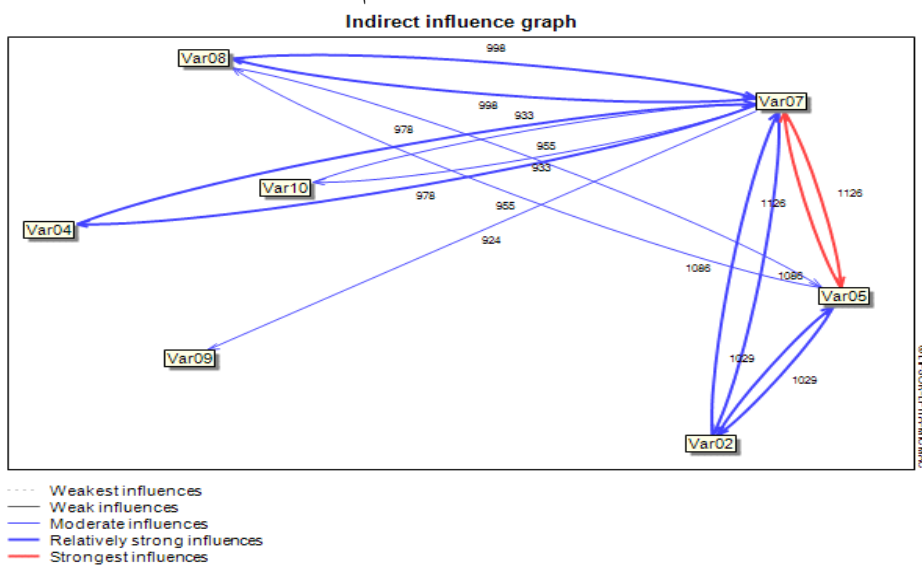
© IJRSOR-EPTA-IJCMAC

جدول ۳: مجموع سطر و ستون ماتریس تاثیرات غیر مستقیم

N°	Variable	Total number of rows	Total number of columns
1	Variable01	9215	9215
2	Variable02	11126	11126
3	Variable03	8890	8890
4	Variable04	10224	10224
5	Variable05	11502	11502
6	Variable06	7965	7965
7	Variable07	12237	12237
8	Variable08	10309	10309
9	Variable09	9638	9638
10	Variable10	9702	9702
11	Variable11	9360	9360
12	Variable12	6996	6996
13	Variable13	9568	9568
	Totals	274	274

با توجه به نتیجه بدست آمده از تحلیل مذکور، بالاترین عدم قطعیت به ترتیب مربوط به عامل «فقر و افزایش تضاد طبقاتی» (کد ۷) و سپس عامل‌های «واگرایی ارزشی و هنجاری» (کد ۵) و «آسیب‌های اجتماعی» (کد ۲) می‌باشند. نمودارهای ۱ و ۲ به خوبی مطلب بیان شده را نشان می‌دهند.

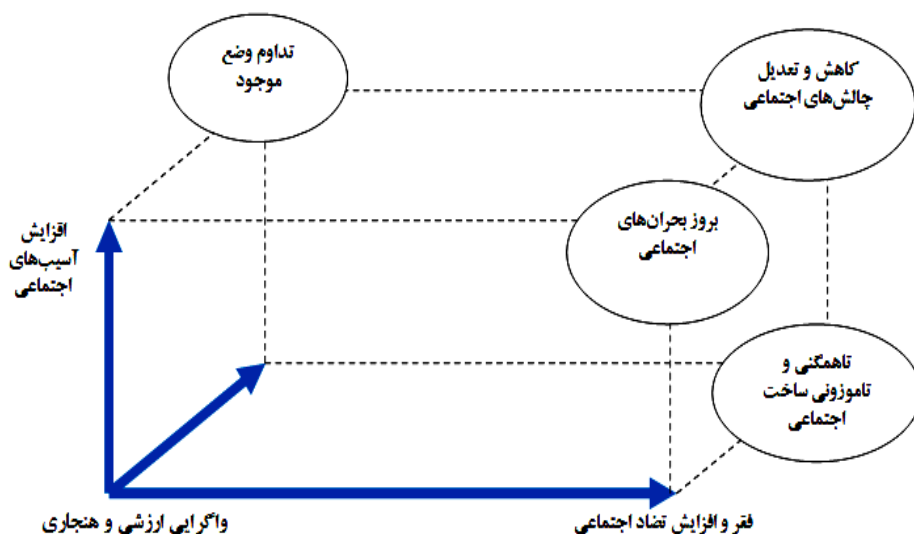
نمودار ۱: تاثیرات غیر مستقیم متغیرها

نمودار ۲: گراف تاثیرات غیر مستقیم متغیرها

سناریوهای ساخت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۵ سال آینده

سناریوها از تقاطع میان عدم قطعیت‌های بحرانی شکل گرفته است. به این ترتیب آن گونه که در نمودار زیر بیان شده است، می‌توان به ۴ سناریو اشاره کرد. هر چند در اصل ۸ سناریو وجود دارد، اما ۴ سناریو احتمال تحقق بالاتری دارند، که در شکل زیر آمده است.

نمودار ۳: سناریوهای چالش‌های اجتماعی

بر این اساس، چهار سناریوی احتمالی و ممکن ساخت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ سال آینده مشتمل بر سناریوهای ذیل می‌باشد.

سناریو ۱: تداوم وضع موجود

سناریو ۲: ناهمگنی و ناموزونی ساخت اجتماعی (افزایش برخی از چالش‌ها و کاهش

برخی دیگر از چالش‌ها)

سناریو ۳: کاهش و تعدیل چالش‌های اجتماعی

سناریو ۴: بروز بحران‌های اجتماعی

راهبردهای مدیریت چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ سال آینده

مبثنی بر سناریوی مطلوب

تدوین راهبردهای مدیریت چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، بر پایه سناریوهای احتمالی و ممکن شناسایی شده، مبتنی بر عدم قطعیت‌های احصاء شده صورت گرفته است. با توجه به اینکه، سناریوی مطلوب نظام «تعدیل و کاهش چالش‌های اجتماعی» می‌باشد. و از سویی مهمترین عدم قطعیت‌های تاثیر گذار در جهت نیل به سناریوی مذکور شامل سه کلان روند؛ «فقر و تضاد طبقاتی»، «واگرایی ارزشی و هنجاری» و «همچنین افزایش آسیب‌های اجتماعی» می‌باشد. لذا راهبردهای تدوین شده می‌بایست بر پایه مدیریت، تعدیل و بهینه سازی وضعیت سه عامل مذکور قرار گیرد.

همچنین به جهت انتخاب راهبردهای مناسب در جهت نیل به سناریوی مطلوب، از روش تونل باد، و با برگزاری نشست خبرگی با متخصصان این حوزه، راهبردهای تدوین شده مورد ارزیابی و سنجش کیفی قرار گرفته و نتیجتاً راهبردهای ذیل پیشنهاد گردید.

راهبردهای کلان

راهبرد اول: تحکیم، تقویت و تعمیق باورهای دینی و مبانی هویت اسلامی - ایرانی در

جامعه

راهبرد دوم: تقویت و شتاب زایی کارکردهای توسعه اقتصادی کشور در جهت افزایش

اشتغال پایدار در جامعه و ارتقاء سرانه ملی و رفاهی خانواده ها

راهبرد سوم: کاهش زمینه‌های انحراف رفتارهای فردی و اجتماعی در جامعه با افزایش

اثر بخشی قوانین انتظام بخش و انجام حمایت‌های اجتماعی از افراد آسیب دیده

راهبرد چهارم: افزایش دامننه و گستره امید و نشاط اجتماعی در جامعه و کاهش

زمینه‌های یاس و افسردگی فردی و اجتماعی

راهبرد پنجم: بهبود وضعیت توزیع منابع عمومی در جامعه و حمایت اجتماعی و

اقتصادی از دهک‌های درآمدی پایین جامعه

راهبرد هشتم: طراحی نظام مواجهه هوشمندانه و غیر انفعالی با جریان فرهنگی - اجتماعی غرب

راهبرد هفتم: ساختار سازی‌های نهادی در ساخت اجتماعی و فرهنگی جامعه در جهت ارتقاء مولفه‌های جامعه پذیری و هنجار پذیری اجتماعی (نهاد سازهای‌های مردم پایه)

راهبرد هشتم: طراحی نظام مدیریت الگوهای فرهنگی و ارزشی جامعه و راهبری فرایندهای تولید- توزیع و مصرف فراورده‌های فرهنگی

نتیجه گیری

روندشناسی کارکردهای ساخت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران پس از سال‌های جنگ تحمیلی، گویای وجود چالش‌هایی در این حوزه می‌باشد. این چالش‌ها با لحاظ پیشران‌های داخلی و خارجی من جمله روند توسعه‌ای کشور، دوران گذار و فرایندهای جهانی شدن، حاوی ۲۳ چالش احصاء شده در ذیل مولفه‌های کلان نظم اجتماعی، انسجام اجتماعی و تغییر اجتماعی بوده، و مطابق با مدل مفهومی تحقیق، اثر گذار بر ثبات اجتماعی و متعاقباً امنیت اجتماعی نظام می‌باشند.

تحلیل روندها و عوامل موثر چالش‌های اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۵ سال آینده، نشان دهنده وجود شکاف بین وضع موجود و مطلوب روندها و عوامل موثر و نیز کلان روندهای ساخت اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در ۱۵ سال آینده می‌باشد. رتبه بندی متغیرهای اصلی (سه گانه) در وضع موجود و مطلوب نشان می‌دهد که؛ در وضع مطلوب بالاترین رتبه (بیشترین میزان اهمیت) مربوط به انسجام اجتماعی و پایین‌ترین رتبه (کمترین میزان اهمیت) مربوط به نظم اجتماعی می‌باشد. در وضع موجود نیز بالاترین رتبه (بیشترین میزان توجه) مربوط به تغییرات اجتماعی و پایین‌ترین رتبه (کمترین میزان توجه) مربوط به نظم اجتماعی می‌باشد. از سوی دیگر، سناریو پردازی وضعیت چالش‌های احتمالی نظام در افق زمانی ۱۵ سال آینده، مطابق با سه عدم قطعیت بحرانی شناسایی شده یعنی؛ «افزایش فقر و تضاد طبقاتی»، «اگرایی ارزشی و هنجاری» و

«افزایش آسیب‌های اجتماعی»، مشتمل بر چهار سناریو اصلی؛ «تداوم وضع موجود»، «ناهمگنی و ناموزونی ساخت اجتماعی»، «کاهش و تعدیل چالش‌های اجتماعی» و «بروز بحران‌های اجتماعی» می‌باشد. با توجه به اینکه مطلوب‌ترین سناریو برای ساخت اجتماعی نظام، سناریوی «کاهش و تعدیل چالش‌های اجتماعی» می‌باشد، لذا جهت نیل به این شرایط، راهبردهای مدیریت چالش‌های اجتماعی نظام در افق زمانی مورد نظر با کاربست روش تونل باد، و بهره‌گیری از نظرات جامعه خبرگی، مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت، که نتیجه آن، تدوین هشت راهبرد کلان برای مدیریت چالش‌های اجتماعی نظام در ۱۵ سال آینده، ناشی از ترکیب راهبردهای تفکیکی ارائه شده برای بهینه‌سازی هر یک از عدم قطعیت‌های شناسایی شده بوده است.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

۱. آرون، ریمون، مراحل اساسی اندیشه در جامعه شناسی، ترجمه باقر پرهام، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۰
۲. آزاد ارمکی، تقی، بنیان‌های فکری نظریه جامعه ایرانی، تهران، نشر علم، ۱۳۹۱
۳. آزاد ارمکی، تقی و همکاران، تغییرات ارزشی در ایران، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۷۹
۴. باومن: زیگموند، جهانی شدن بعضی مردم و محلی شدن بعضی دیگر، تهران، نشریه جامعه سالم، شماره ۳۷، ۱۳۷۶
۵. برقعی، محمد، سکولاریزم از نظر تا عمل، تهران، مجله مطالعات خاور میانه، شماره ۳۳، ۱۳۸۲
۶. بوزان، ویور، دووید، چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت ملی، علیرضا طیب، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۶
۷. پور احمدی، حسین، انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران در بازتاب فرایند جهانی شدن، تهران، انتشارات موسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۶
۸. جمال، شفیعی، جنبش‌های اجتماعی در ایران، زمینه‌ها و چالش‌ها، فصلنامه مطالعات راهبردی، تهران، ۱۳۸۲
۹. رفیع پور، فرامرز، توسعه و تضاد، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹
۱۰. زارعی، اصغر و بابایی سعید، جهانی شدن و تاثیر آن بر امنیت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (هویت ملی)، تهران، انتشارات مرکز پژوهش‌های علمی، دانشکده فارابی، ۱۳۹۲
۱۱. ژولین فروند، ماکس وبر، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، رایزن، تهران، ۱۳۶۸
۱۲. سالنامه آماری کشور، تهران، مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳
۱۳. سیف‌اللهی، سیف‌الله، جامعه‌شناسی مسایل اجتماعی ایران، تهران، موسسه انتشارات جامعه پژوهان سینا، ۱۳۸۱
۱۴. شعاع کاظمی، مهرانگیز و دیگران، آسیب‌های اجتماعی (نویدید)، انتشارات آوای نور، تهران، ۱۳۹۱
۱۵. غفورزاده ورنو، عزت‌الله، تهدیدات اجتماعی و امنیت ملی، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۸۸
۱۶. کنت، آگوست، فلسفه تحققی، ترجمه ابوطالب صارمی، در فلسفه علمی نوشته سکس کامپینز و رابرت ان. لینز کات، تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی، ۱۳۵۲
۱۷. گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی، ۱۳۸۲
۱۸. مردانی گیوی، اسماعیل، جهانی شدن و هویت ملی، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، تهران، ۱۳۸۱
۱۹. نوید نیا، منیژه، امنیت اجتماعی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۸
۲۰. ورنر زد. هیرش و لوک ای. وبر (گردآورنده)، چالش‌های فراروی آموزش عالی در هزاره سوم، به کوشش: رضا یوسفیان املشی، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۸۱
۲۱. خبرگزاری ایرنا، سال ۱۳۹۵
۲۲. خبرگزاری مهر، سال ۱۳۹۳
۲۳. خبرگزاری مهر، سال ۱۳۹۵

ب. منابع لاتین

1. Luhmann, Niklas , Social System , Tans, John Bednarz Jr and Dirk Baeker , Stanford University Press , 1995(1984)
2. Luhmann, Niklas Risk: ASocioloGical Theory , Tans,John Bednarz Jr ,New York , de Gruyter , 1995(1986)
3. Parsons. T. The social system. New York, 1951
4. Waever,O,Securitization and Dissecuritization,in lipshutz(ed);On security,Newyork,Columbia university press